

Jongeren over representatie en niet-stemmen

Kwalitatief onderzoek ten behoeve van de staatscommissie parlementair stelsel

Judith ter Berg en Yolanda Schothorst

April 2018

Projectnummer: H5171

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksverantwoording	2
2.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	2
2.2	Interpretatie rapportage	3
2.3	Impressie van de gesprekken	3
3	Representatie	4
3.1	Associaties bij representatie	4
3.2	De opvattingen over volksvertegenwoordigers	5
3.3	Rol van politieke partijen en rol van volksvertegenwoordigers	8
4	Opvattingen over (niet-)stemmen	10
4.1	Wel en niet-stemmen	10
4.2	Redenen om wel en niet te stemmen	11
4.3	Gevolgen van niet-stemmen	12
4.4	Maatregelen om niet-stemmen te verminderen	13
5	Thema's nader bekeken	15
5.1	Thema 1: Machtsvorming en compromissen	15
5.2	Thema 2: Waarover moet het gaan in de Tweede Kamer?	18
5.3	Thema 3: Politieke partijen	19
5.4	Thema 4: Directe democratie en referenda	21
6	Lessen uit de gesprekken	23
7	Slotbeschouwing	25
	Bijlage 1 Gehanteerde selectievragen	
	Bijlage 2 Respondentoverzicht	
	Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst en thema's	

1 Inleiding

Naar aanleiding van de resultaten van in het najaar 2017 uitgevoerde kwalitatieve onderzoek SCP: kwalitatief focusgroepenonderzoek Representatie en niet-stemmers (REN)) en de reacties hierop heeft de staatscommissie parlementair stelsel besloten specifieke groepen aanvullend in het onderzoek te betrekken. Dit om het beeld over representatie en niet-stemmen te completeren. De groepen waarover de commissie meer informatie wilde krijgen, zijn jongeren en burgers met een migratieachtergrond.

Voor dit vervolgonderzoek zijn dezelfde onderzoeksvragen relevant gebleven, te weten:

- Hoe kijken Nederlanders aan tegen de manier waarop zij worden gerepresenteerd in de huidige Nederlandse democratie?
- Hoe zou die representatie wat hen betreft kunnen worden verbeterd?
- Welke betekenis heeft (niet-)stemmen in het licht van de representatieve democratie?

Het vervolgonderzoek is uitgevoerd door de onderzoeksbureaus Kantar Public en Ferro Explore!. Er zijn in totaal vier focusgroepen uitgevoerd, twee met jongeren (Kantar Public) en twee met Nederlanders met een migratieachtergrond (Ferro Explore!).

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de twee focusgroepen die Kantar Public op 12 april 2018 in Zwolle heeft uitgevoerd. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de deelnemers op representatie beschreven. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 4 in op het al dan niet stemmen. Daarna besteden we in hoofdstuk 5 aandacht aan een aantal door de staatscommissie ingebrachte thema's. In hoofdstuk 6 komt de inbreng van de deelnemers ter afsluiting van het gesprek aan de orde. Hoofdstuk 7 vat de belangrijkste bevindingen samen, gevolgd door een kort slotwoord van de onderzoekers.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Kantar Public heeft op 12 april 2018 groeps gesprekken met jongeren uit Zwolle en omgeving gevoerd. In overleg met de staatscommissie is besloten om de groepen naar opleiding in te richten.

Het volgende steekproefdesign is gehanteerd voor de samenstelling van de groepen:

- Lageropgeleide jongeren: 18 tot en met 24 jaar, opleiding tot en met mbo4
- Hogeropgeleide jongeren: 18 tot en met 24 jaar, opleiding hbo en wo

Overige selectiecriteria voor de groepen waren:

- iedereen kiesgerechtigd voor landelijke verkiezingen
- mix naar geslacht, gezinssituatie, bezigheden
- mix naar stemmers en niet-stemmers
- mix naar politieke voorkeur

De jongeren zijn via een gespecialiseerd selectiebureau geworven.

Om het thema van het onderzoek niet op voorhand weg te geven, zijn de deelnemers verhoud uitgenodigd. De selectievragen zijn terug te vinden in de vragenlijst in bijlage 1.

In totaal hebben 14 personen deelgenomen aan de twee focusgroepen, zes lageropgeleide jongeren en acht hogeropgeleide jongeren. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 2.

De eerder gehanteerde gesprekspuntenlijst is in overleg met de staatscommissie ingekort, zodat vier van de vijf thema's aan bod konden komen (zie bijlage 3). Alle gesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De focusgroepen zijn gevoerd op een onderzoekslocatie in Zwolle. Geïnteresseerden van de staatscommissie hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar de groep jongeren van 18 tot en met 24 jaar. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van deelnemers zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven (lo = de lageropgeleide jongeren, ho= hogeropgeleide jongeren).

2.3 Impressie van de gesprekken

Behoorlijk wat jongeren in de groepen zijn nog bezig met hun opleiding of hebben deze niet lang geleden afgerond. Gezien de leeftijd van de jongeren is het niet verrassend dat veel van hen nog thuiswonend zijn. Slechts enkelen van hen wonen op zichzelf al dan niet met een partner.

Doordat de selectie verhoud heeft plaatsgevonden, zijn de deelnemende jongeren niet op de hoogte van het onderwerp van gesprek. Dit is gedaan om te voorkomen dat al te 'betrokken' mensen deelnemen wat zou leiden tot een selectieve groepssamenstelling. Jongeren waren verrast over het onderwerp en moesten zich in het begin over enige terughoudendheid heen zetten.

Beide groepen in Zwolle verlopen in een goede sfeer. Duidelijk is wel dat het onderwerp voor de meesten vrij ver van hen afstaat en dat de meeste deelnemers weinig parate kennis hebben over de werking van de democratie. Maar de jongeren doen zeker hun best om over alle aangedragen onderwerpen en thema's een opvatting te vormen. Bij de hogeropgeleiden zijn een paar deelnemers beter op de hoogte van de staatsinrichting dan de overige deelnemers (een juriste en een docente geschiedenis).

De invloed van de sociale omgeving (thuis, partner, vriendenkring) doet zich wel gelden bij het onderwerp. Diverse jongeren geven aan het al dan niet stemmen van hun ouders mee te krijgen:

“Als ik het niet doe, ben ik niet welkom thuis” (lo)

“Mijn moeder stemde nooit en ik dus ook niet. Nu ik een vriend heb die politiek actief is, ben ik wel gaan stemmen.” (ho)

3 Representatie

Representatie ofwel vertegenwoordiging staat centraal in dit hoofdstuk. We starten met de associaties die de jongeren hebben bij de term ‘vertegenwoordiging’ en vervolgens wordt ingegaan op welke manieren ze er in het eigen leven mee te maken heeft. Daarna komt hun houding ten opzichte van volksvertegenwoordigers aan de orde, wanneer een volksvertegenwoordiger een ‘goede’ volksvertegenwoordiger is en nog enkele zaken die verband houden met vertegenwoordiging in de Nederlandse politiek.

3.1 Associaties bij representatie

Allereerst is geïnventariseerd welke associaties jongeren hebben bij het begrip ‘vertegenwoordiging’. Net als bij eerdere groepen in het najaar 2017 valt eerst een stilte alvorens men associaties geeft; men moet het echt even tot zich laten doordringen en was niet bedacht op deze aanvang van het gesprek. Hogeropgeleide jongeren hebben er iets gearticuleerder beeld bij dan de lageropgeleide jongeren.

Onderstaand de resultaten:

1 | associaties bij vertegenwoordiging

Lageropgeleide jongeren	Hogeropgeleide jongeren
<ul style="list-style-type: none"> • politiek • strenge mensen (= politiek) • verkoop • iemand vertegenwoordigen in een rechtszaak 	<ul style="list-style-type: none"> • politiek • dat mensen zich laten vertegenwoordigen in een rechtszaak • je pleit voor iemand bijv. in rapportvergadering • je vertegenwoordigt de school, soort promotie • actief in homorechtenbeweging • is ook een baan: vertegenwoordiger?

Vertegenwoordiging wordt gekoppeld aan politiek, maar ook aan ‘iemand vertegenwoordigen in een rechtszaak’ en aan de functie van vertegenwoordiger. Hogeropgeleide jongeren verbinden het ook aan belangenbehartiging en aan een vorm van promotie. Deels dezelfde associaties dus als in het eerdere onderzoek.

De situaties in het eigen leven waarin vertegenwoordiging aan de orde is, geven een verdere verbijzondering te zien van eerder genoemde associaties. Niet verrassend is dat de school/opleidingssetting hierin nadrukkelijk naar voren komt.

“Bij opdrachten voor school. Als je dan bij mensen thuis langs moet, dan vertegenwoordig je je school.” (lo)

Verder wordt aangehaald dat anderen je kunnen vertegenwoordigen bijvoorbeeld je ouders als je minderjarig bent: *“Als je ouders ergens voor moeten tekenen als je minderjarig bent.” (ho)*

Om te zorgen voor eenzelfde uitgangspositie in het vervolg van het gesprek is de deelnemers een definitie voorgelezen van vertegenwoordiging.

2 | definitie vertegenwoordiging

“Onder vertegenwoordiging verstaan we hier het zaken naar voren brengen en bespreken namens een grotere groep. Een vertegenwoordiger kan worden gekozen, maar kan het ook worden door toeval. Vertegenwoordiging kan informeel spelen (iemand neemt het in een discussie of conflict op voor de eigen groep of voor anderen) of als er formeel moet worden besloten of ingesproken voor een grote groep, bijvoorbeeld in de ondernemingsraad in een bedrijf, aan de leerlingenraad op een school of in volksvertegenwoordigingen in de politiek.”

Vervolgens is gevraagd of de jongeren zelf situaties hebben meegemaakt of kennen waarin ze te maken hebben gekregen met vertegenwoordiging zoals benoemd in de definitie.

Er worden nu wat andere situaties naar voren gebracht zoals klassenvertegenwoordiging, te maken krijgen met een vakbond op het werk, vertegenwoordigd worden in de politiek. Lageropgeleide jongeren geven aan zelf weinig ervaring te hebben opgedaan als vertegenwoordiger, voor hogeropgeleide jongeren staat het vertegenwoordigen iets dichterbij. In de laatstgenoemde groep is iemand actief in een homorechtenbeweging, een ander is voorzitter van een studievereniging geweest.

Diverse jongeren hebben informele vormen van vertegenwoordiging voor ogen:

“Met het werk dat ik heb gehad, dan moet je soms wel overleggen en dan kijk je wat de hele groep nodig heeft.” (lo)

“Soms onbewust. In mijn vriendengroep waarvan zeker vijf heel actief zijn in de SP. Ik niet en als ik dan in discussie met ze kom dan vertegenwoordig ik daarmee een groep terwijl ik het niet eens echt wil. Ik denk dat dat op verjaardagen heel erg gebeurt.” (ho)

3.2 De opvattingen over volksvertegenwoordigers

Vervolgens is in de gesprekken ingegaan op volksvertegenwoordiging: hoe kijken de deelnemers aan tegen volksvertegenwoordigers?

Bij de lageropgeleide jongeren geeft een aantal van hen onmiddellijk aan de politiek nauwelijks te volgen of er niet veel van te begrijpen; ze zijn hier heel eerlijk en open over.

4: *“Ik begrijp niets van de politiek. Ze praten heel veel maar ze voeren niets uit, ik volg het niet heel veel maar een huisgenootje van me is actief bij de politiek. Die zit bij de jonge democraten.”*

2: *“Beetje kinderachtig, met Geert Wilders met een achterlijke mening over buitenlanders. Dat doe je gewoon niet.”*

I: Wat maakt het kinderachtig?

2: *“Dat hij zegt dat er minder Marokkanen moeten zijn in Nederland, dat is kinderachtig.”*

6: *“Ik denk ook dat je er een beetje een beeld door krijgt omdat je er misschien niet heel veel van volgt. Je krijgt dan alleen de uitschieters mee.”*

I: Dus de dingen die opvallen?

6: *“Ja, maar ik hou mijzelf er niet zoveel mee bezig.”*

Wel maakt het voor hen uit of het over de landelijke of lokale politiek gaat; laatstgenoemde staat dicht bij hen, heeft een directer raakvlak met persoonlijke belangen (bijvoorbeeld sociale huurwoningen in Zwolle) en wordt door sommigen om die reden ook beter gevolgd.

De hogeropgeleide jongeren geven een iets wisselender beeld te zien: er zijn zowel deelnemers die vooral respect hebben voor volksvertegenwoordigers en hun kennis van zaken als deelnemers die zich op afstand voelen staan en het niet zo volgen.

7: *“Ik vind het knap hoe sommigen nu zich kunnen staande houden. Er is een grote groep burgers die zich misschien niet begrepen voelt door de Tweede Kamer. Ik heb respect voor ze maar kan me voorstellen dat niet iedereen zich begrepen voelt ”*

I: Hoe kijk jij ertegenaan?

4: *“Het referendum van laatst was bijna 50-50 maar voor mij staat het ver weg het is maar eens in de 4 jaar.”*

I: En jullie?

1: *“Ik ben een beetje zoekende, ik denk dat weinig mensen begrijpen hoe het eigenlijk werkt. Er zit heel veel gedoe achter voordat je iets kan doorvoeren. Je moet eerst kijken hoe iets werkt wil je er een mening over hebben.”*

3: *“Ik vind dat we een heel goed geregeerd land hebben. Ik vertrouw er op dat de mensen die daar zitten meer kennis van zaken hebben. Ik voel me wel gehoord en dat zij met de input die ze krijgen er iets mee maken.”*

Welke voorwaarden stelt men aan een ‘goede’ volksvertegenwoordiger: waar moet diegene aan voldoen?

3 | voorwaarden goede volksvertegenwoordiger

Lageropgeleide jongeren	Hogeropgeleide jongeren
<ul style="list-style-type: none"> • in het belang van anderen denken • luisteren naar mensen • Je standpunt blijven verkondigen zonder kwaad te worden: gecontroleerd, beheerst zijn • in gesprek blijven • respectvol • open staan voor andere mening 	<ul style="list-style-type: none"> • kennis van zaken hebben • weten hoe het er in de praktijk aan toegaat • standpunten van de partij uitdragen • eerlijk zijn

De lageropgeleide jongeren vinden het heel belangrijk dat volksvertegenwoordigers laten blijken dat ze niet de eigen belangen maar de belangen van anderen vertegenwoordigen. En dat dan liefst op een respectvolle manier, die blijk geeft van een open houding ten opzichte van andere meningen. Bij hogeropgeleide jongeren ligt het accent op een gewenst kennisniveau dat liefst is gestoeld op de praktijk. Dit om te voorkomen dat er beleid wordt bedacht dat onuitvoerbaar is.

Desgevraagd kunnen ze geen voorbeelden geven van goede volksvertegenwoordigers. Ze kennen naar eigen zeggen ook weinig politici bij naam. Alleen Mark Rutte wordt genoemd, maar vooral omdat hij bekend is en niet zozeer omdat hij het goed zou doen.

- *Dezelfde kennis of meer kennis?*

De jongeren zijn zeer eensgezind in hun opvatting dat volksvertegenwoordigers meer kennis moeten hebben dan zichzelf. Een van hen drukt het kernachtig uit: *“Ik zit daar niet voor niets niet!”*

Het kan wel zijn dat dat maar op een bepaald terrein is en dan wordt verwacht dat diegene zich vooral op dat terrein bezighoudt en niet over alles een mening gaat verkondigen.

- *Dezelfde achtergrond of andere achtergrond?*

Jongeren stellen dat het goed is als er mensen met verschillende achtergronden volksvertegenwoordiger zijn, maar eigenlijk lijkt dat punt hen niet zoveel te interesseren. Desgevraagd vinden ze wel dat het wenselijk is dat er zowel mannen als vrouwen volksvertegenwoordiger zijn, en ouderen en jongeren. Maar belangrijker vinden ze dat volksvertegenwoordigers ter zake kundig zijn, met elkaar kunnen samenwerken, staan voor de standpunten van de partij. Ze lijken er niet zo mee bezig hoe oud of jong, gekleurd of niet de huidige Tweede Kamerleden zijn en hebben daar ook niet echt een goed beeld van. Vooral een evenwichtige man-vrouw verdeling in de Tweede Kamer wordt dan nog wel spontaan aangekaart als een wenselijke situatie. Verder ‘moeten ze hun werk vooral goed doen’.

“Als je meerdere achtergronden hebt kan je misschien een betere mening vormen omdat ze dan kunnen overleggen.” (lo)

“Ik vind het wel goed dat er even veel mannen en vrouwen in de kamer zitten. Mannen en vrouwen hebben wel eens verschillende meningen.” (lo)

“Jij gaat de politiek in omdat je een bepaalde ideologie hebt en daar moet je dicht bij blijven en je moet je niet spiegelen aan het volk en ik denk dat je een veel betere vertegenwoordiger bent als je dicht bij je ideologie blijft.” (ho)

- *Mandaat of telkens raadplegen?*

Dit punt is alleen bij de hogeropgeleide jongeren besproken. Ze stellen dat het niet te doen is om voor allerlei onderwerpen terug te gaan naar de achterban. Dat zou veel te veel ten koste gaan van de voortgang. Een van hen stelt dat dit de consequentie is van het systeem, door diegene benoemd als ‘indirecte democratie’. Een ander brengt naar voren dat partijcongressen leden de mogelijkheid bieden om standpunten naar voren te brengen.

3.3 Rol van politieke partijen en rol van volksvertegenwoordigers

De jongeren is gevraagd hoe zij zich vertegenwoordigd voelen: vooral door een partij of vooral door een politicus?

Vrijwel alle jongeren geven aan dat ze zich door een partij vertegenwoordigd voelen. Als reden hiervoor dragen ze aan dat een partij meer is dan één persoon, dat er een hele fractie bij hoort. Verder vinden ze de standpunten waar een partij voor staat leidend en niet zozeer een persoon. Ook blijkt dat men met de geringe kennis over personen in de politiek zeker niet in personen denkt maar eerder in partijen.

Lageropgeleide jongeren:

2: *“Als je alleen Mark Rutte als vertegenwoordiger ziet, zou dat gek zijn.”*

5: *“Er zit een heel team achter, het gaat uiteindelijk om een hele fractie.”*

Hogeropgeleide jongeren:

8: *“Ik door een partij.”*

4: *“Je kruist wel een persoon aan, maar je kijkt naar de standpunten van de partij.”*

6: *“Ja, door een partij. Ik kies niet iemand van: wie zou ik kiezen. Ik kruis maar iemand aan.”*

7: *“Ik denk dat het heel erg verschilt, afgelopen verkiezingen had ik niet echt iemand. Maar een Angela Merkel, ik ben het niet eens met haar standpunten, maar ik vind haar een geweldig mens.”*

Positieve punten aan de democratie

Welke voordelen heeft de Nederlandse democratie in de ogen van deelnemers?

De jongeren zijn vrij positief over de Nederlandse democratie, zeker in vergelijking met het buitenland.

De Nederlandse democratie biedt volgens hen:

- het recht om te stemmen
- mee mogen bepalen wat er gebeurt in de politiek
- openheid, transparantie
- met een referendum de kans om te stemmen over wetten (in tegenstelling tot autocratische leiders)
- ruimte voor verschillende ideeën (door meerdere partijen)
- Eerste Kamer is een goed instituut
- onafhankelijke rechters

In de eigen woorden:

“Er wordt open gedaan over dingen. Er zijn politieke zenders waar je de politiek live kunt volgen” (lo)

“Met een referendum kun je ook meebepalen over wetten. Als je kijkt naar Poetin, dan kan die zo wetten wijzigen, maar hier gaat dat echt niet zo maar gebeuren.” (lo)

“Het is heel goed geregeld in Nederland. Er wordt veel geklaagd, maar hoe perfect wil je een land hebben? Kijk naar de zorg hier ten opzichte van Amerika. Als je hier in een ziekenhuis komt, hoef je je geen zorgen te maken over de rekening.” (ho)

De lageropgeleide jongeren is nog gevraagd op welke punten de Nederlandse democratie kan worden verbeterd. Er komen geen dringende dingen naar voren. Behalve dat voor hen belangrijke zaken in hun leven zoals huisvesting en de minimumleeftijdsgrens voor huurtoeslag aangepakt zouden mogen worden.

4 Opvattingen over (niet-)stemmen

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de motieven van de deelnemende jongeren om wel of niet te stemmen en welke gevolgen niet-stemmen volgens hen heeft. Ook is hen een aantal ideeën voor-gelegd om de opkomst bij verkiezingen eventueel te verhogen.

4.1 Wel en niet-stemmen

Jongeren hebben uitgelegd gekregen wat het opkomstpercentage is in Nederland bij landelijke verkiezingen, verkiezingen voor de gemeenteraad en verkiezingen voor het Europees Parlement. Vervolgens is hen gevraagd of ze zelf wel eens niet stemmen.

Voor een aantal deelnemers is het stemmen nog amper aan de orde geweest omdat ze nog zo jong zijn (18 t/m 20 jaar). Maar ook voor degenen die dit iets vaker aan de hand hebben gehad, is nog geen sprake van een ruime stemervaring. In die zin spreken sommigen zich meer uit over een stemintentie.

In elke groep zijn er een paar deelnemers die de afgelopen (gemeenteraads-/landelijke) verkiezingen niet hebben gestemd of nog helemaal niet hebben gestemd. De meeste deelnemers hebben – indien ze de mogelijkheid hadden en 18 jaar waren – wel gestemd.

Degenen die niet hebben gestemd, noemen vooral situationele redenen voor het niet stemmen: het kwijtraken van de stempas, een verhuizing en daardoor de stempas nog niet op het nieuwe adres ontvangen, pas 18 jaar geworden.

Net zoals bij de groepen in het najaar van 2017 komt ook nu naar voren dat nogal wat jongeren zijn opgevoed met het principe ‘niet stemmen, dan ook niet zeuren’. Dit resulteert voor hen in een min of meer vanzelfsprekende actieve opstelling en daadwerkelijk stemmen ondanks dat het merendeel van hen niet heel erg geïnteresseerd is in politiek.

In hun eigen woorden:

“Thuis zeggen ze wel altijd dat je moet stemmen, want anders heb je geen recht om iets te zeggen. Maar ik mag dan wel zelf bepalen wat ik stem.” (lo)

“Ik heb afgelopen verkiezingen niet gestemd door omstandigheden (red. verhuizing), maar ik stem wel altijd. Als je loop te zeuren over dingen dan moet je ook wel gewoon stemmen.” (ho)

Er is een enkele overtuigde niet-stemmer onder de deelnemers. Diegene vindt het niet nodig om te stemmen; hij is verantwoordelijk voor zijn eigen leven en wil dat niet afhankelijk stellen van een bepaalde volksvertegenwoordiging.

Vervolgens zijn we dieper ingegaan op de redenen om juist wel of niet te gaan stemmen.

4.2 Redenen om wel en niet te stemmen

Deelnemers is gevraagd welke redenen er zijn voor mensen om wel of niet te gaan stemmen. Omwille van de tijd is dit nu - in tegenstelling tot in het najaar toen dit uitgebreid werd geïnterviewd aan de hand van een flipover - als vraag aan de groep voorgelegd. Dit heeft wat beknoptere antwoorden tot gevolg gehad.

Allereerst is gevraagd welke redenen mensen hebben om te gaan stemmen. Bij zowel de lager- als hogeropgeleide groep komt net als in het najaar van 2017 naar voren dat niet-stemmen betekent dat je stem naar de grootste partij gaat; het is een ook onder deze jonge deelnemers levend misverstand. Overige redenen die ze naar voren brengen, hebben vooral betrekking op de mogelijkheid invloed uit te oefenen en de invloed van de sociale omgeving: 'stemmen hoort erbij'.

Onderstaand een overzicht van de redenen om te stemmen:

4 | redenen om wel te stemmen

<i>Lageropgeleide jongeren</i>	<i>Hogeropgeleide jongeren</i>
<ul style="list-style-type: none"> • anders stem naar de grootste partij • als het kan doe je het • meegekregen vanuit ouderlijk huis • onzeker zijn over je eigen leven: lot in handen leggen van politiek • kans om mee te bepalen welke partij het beste is 	<ul style="list-style-type: none"> • om gehoord te worden • support geven aan bepaalde partij; die kan misschien de grootste partij worden • niet stemmen, dan geen reden om te zeuren • anders stem naar de grootste partij

Welke redenen hebben mensen om niet te gaan stemmen?

In de redenen die de jongeren noemen, zie we twee groepen: redenen die te maken hebben met een gebrek aan interesse in verkiezingen en situationele redenen (ziekte, verhuisd et cetera). Redenen die worden ingegeven door onmacht zoals in het vorige onderzoek bleek, zijn bij de jongeren niet zo naar voren gekomen.

5 | redenen om niet te stemmen

<i>Lageropgeleide jongeren</i>	<i>Hogeropgeleide jongeren</i>
<ul style="list-style-type: none"> • niet kunnen stemmen vanwege handicap/ziekte • ongeïnteresseerdheid • invloed sociale omgeving: moeder niet dan jijzelf ook niet 	<ul style="list-style-type: none"> • gemeenteraadsverkiezingen: niet weten wat te stemmen • praktische redenen: stempas kwijt • geen kennis • geen vertrouwen • geen zin

Een aantal deelnemers heeft het gevoel dat jongeren zich niet vanzelfsprekend betrokken voelen bij politiek, stemgedrag en dergelijke. Een van het verwoordt het aldus: *“Veel jongeren boeit het niet.”* (lo)

4.3 Gevolgen van niet-stemmen

In hoeverre maakt men zich druk over het feit dat niet iedereen stemt? Welke gevolgen heeft het niet-stemmen en hoe erg vinden de jongeren dat?

Zowel lager- als hogeropgeleide jongeren zijn er niet erg van onder de indruk. Het is een eigen keuze en verantwoordelijkheid van mensen om wel of niet te gaan stemmen; ze hebben niet zo de behoefte om zich daar oordelend over uit te laten. Gevraagd naar de gevolgen ervan komt weer naar voren dat niet-stemmen tot gevolg heeft dat je niet mag klagen; dat recht verlies je in hun ogen. Een enkeling vindt het zonde vanwege het veronderstelde gevolg dat je stem dan naar de grootste partij gaat.

Hogeropgeleide jongeren veronderstellen verder dat het niet-stemmen gevolgen zal hebben voor de zetelverdeling in de Tweede Kamer. Een ander veronderstelt dat hogeropgeleiden vaker zullen stemmen dan lageropgeleiden en vermoedt dat dat tot een kloof kan leiden.

Er wordt door de gespreksleiders ingebracht dat een gevolg kan zijn dat een bepaald deel van de bevolking of bepaalde standpunten niet worden vertegenwoordigd in de politiek. Wat vinden de jongeren daarvan? In feite komen ze terug op het eerder gestelde, namelijk ‘niet-stemmen dan ook niet zeuren’.

Bij de hogeropgeleide jongeren is nagegaan of ze het erg vinden als jongeren minder gaan stemmen dan ouderen. De discussie verloopt als volgt:

7: *“Ik denk het niet, als je kijkt zoals burger participatie. Jongeren zitten heel veel op social media en die Kamerleden zijn ook niet achterlijk dus ik denk dat ze daar wel iets van meepikken.”*

2: *“Veel jongeren zijn niet bezig met politiek.”*

I: Hebben jullie het idee dat jullie belangen worden gezien?

1: *“Weinig, eigenlijk vind ik de belangen die ik nu heb misschien over 15 jaar ook nog wel belangrijk. Wat is de grens in wat jongeren belangrijker vinden dan ouderen?”*

3: *“Ja, zat ik ook aan te denken.”*

Het komt er op neer dat ze zich niet bezig houden met het al dan niet vertegenwoordigd worden of voelen als jongeren. Spreekt de een het vertrouwen uit dat politici rekening zullen houden met hun belangen, anderen vinden dat minder maar stralen tegelijkertijd uit dit geen halszaak te vinden.

4.4 Maatregelen om niet-stemmen te verminderen

De jongeren is een aantal mogelijkheden voorgelegd om de opkomst te verhogen.

Ondergrens van 85% bij verkiezingen

Als eerste is hen gevraagd hoe ze staan tegenover een eventuele ondergrens van 85% opkomst om een zo groot mogelijke vertegenwoordiging te bewerkstelligen.

Dit idee wordt in beide groepen afgewezen. Het leidt volgens de jongeren tot ongewenste effecten als mensen zich gedwongen voelen om te gaan stemmen terwijl ze eigenlijk niet willen: een ongefundeerde keuze, afgedwongen en geen vrijwillige keuze.

Lageropgeleide jongeren hierover:

2: *"Dan forceer je het, dat is niet goed."*

3: *"Je kan mensen niet dwingen."*

2: *"Stel je voor: dan kiezen ze misschien een random partij en dan heb je er nog niets aan."*

3: *"Ze gaan er niet doordacht over nadenken."*

Mensen stimuleren om te gaan stemmen

In hoeverre is het wenselijk om niet-stemmers te stimuleren om wel te gaan stemmen?

Lageropgeleide jongeren lijken meer overtuigd van de wenselijkheid hiervan dan de hogeropgeleide jongeren. Eerstgenoemde groep heeft het erover dat het effect kan hebben als er aandacht wordt gevraagd voor het belang van stemmen door middel van spotjes, flyereren voor partijen, onderdeel laten zijn van lesmateriaal op school. Ze lijken de confrontatie met het fenomeen verkiezingen en het belang ervan benadrukken nog wel als zinvol te beschouwen, terwijl hogeropgeleide jongeren zich meer op het standpunt stellen dat het ieders eigen verantwoordelijkheid is.

Lageropgeleide jongeren aan het woord:

6: *"Ik heb er wel reclames over gezien."*

I: Vind je dat mensen gestimuleerd moeten worden?

2: *"Bij sommigen werkt het misschien wel."*

I: Maar vind je dat het überhaupt werkt?

3: *"Misschien denken mensen er dan wel over na, een reclame kan je dan nog weg zappen."*

3: *"Ik zie ook vaak de SP flyereren."*

I: Nog meer manieren om mensen te kunnen stimuleren?

4: *"Een informatie avond."*

I: Stel er wordt een informatieavond georganiseerd, zou je gaan?

3: *"Ik denk: je zet lekkere broodjes op tafel en mensen komen."*

6: *"Misschien kan je een lesuur eraan besteden op middelbare scholen."*

3: *"Ja, dat hebben wij ook gehad met de les burgerschap."*

I: Heeft dat zin?

3: *"Je hebt dan altijd een leuke les en daar kan je dan wel fijn discussiëren."*

Opkomstplicht

Tot slot is de deelnemers gevraagd wat ze vinden van een eventuele opkomstplicht.

Niemand verwacht enig heil van een opkomstplicht. Het kan verkeerde en ongewenste effecten tot gevolg hebben als mensen gedwongen worden om te stemmen. Bovendien kunnen mensen legitieme redenen hebben om niet te gaan stemmen (bijvoorbeeld vanwege een overlijden of begrafenis).

Hogeropgeleide jongeren hierover:

6: *"Misschien werkt dat wel een beetje averechts. Ik denk dan zo van: ok ik denk dan dat ik dat niet ga doen."*

I: Wie zou er voor zijn?

1: *"Ik denk niet dat alle delen van de bevolking moeten gaan stemmen, misschien zijn ze niet gemotiveerd en weten er niets van en stemmen dan maar iets."*

6: *"Als je verplicht gaat stemmen, ja dan moet je, maar krijg je misschien een slechtere vertegenwoordiging."*

Alles bij elkaar genomen blijkt dat jongeren weliswaar in het algemeen voorstander zijn van gaan stemmen, maar niet geporteerd zijn van dwingende maatregelen die moeten leiden tot een hogere opkomst. Je moet er volgens hen zelf het belang van inzien, want alleen op die manier kun je komen tot een weloverwogen stem op een partij.

5 Thema's nader bekeken

Deelnemers zijn opgeroepen om mee te denken met de staatscommissie. Er zijn vier thema's in dit onderzoek ingebracht, namelijk 'machtsvorming', 'waarover moet het gaan in de Tweede Kamer', 'politieke partijen' en 'referenda'. Elke groep heeft zich over alle vier de thema's gebogen. Dit is gebeurd door hen aan het begin van een thema twee situaties voor te leggen met het verzoek zich voor de ene of de andere situatie uit te spreken. Naar aanleiding van de gemaakte keuzes is vervolgens ingegaan op het waarom van de keuzes. Bij de lageropgeleide jongeren is een andere volgorde gehanteerd dan bij de hogeropgeleide jongeren.

5.1 Thema 1: Machtsvorming en compromissen

Dit thema is als eerste aan bod gekomen bij de hogeropgeleide jongeren en als laatste bij de lageropgeleide jongeren. De volgende situaties zijn aan hen voorgelegd (met de resultaten van hun keuze in het schema):

6 | oordeel lager- en hogeropgeleide jongeren Zwolle

Kiesstelsel A. 1. Er zijn veel partijen 2. Alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord 3. De kabinetsformatie is ingewikkeld en onvoorspelbaar	veel meer voorstander van A	iets meer voorstander van A	kan niet kiezen	iets meer voorstander van B	veel meer voorstander van B	Kiesstelsel B. 1. Er zijn weinig partijen 2. Niet alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord 3. De kabinetsformatie is simpeler en voorspelbaarder. Op de avond van de verkiezingen is duidelijk wie de regering gaat vormen
Lageropgeleide jongeren	3	0	2	1	0	
Hogeropgeleide jongeren	0	4	1	2	1	

Net zoals in het vorige onderzoek blijkt dat ook de jongeren het een lastige vraag vinden. Sommigen van hen konden om die reden geen keuze maken voor het ene of andere stelsel. Uiteindelijk is het merendeel van de jongeren meer voorstander van kiesstelsel A, de lageropgeleide jongeren iets enthousiaster dan de hogeropgeleide jongeren.

Om welke reden kiezen ze vooral voor kiesstelsel A? Het punt dat ‘alle geluiden uit de samenleving worden gehoord in de Tweede Kamer’ blijkt doorslaggevend te zijn. Want, zo is de veronderstelling, het maakt het kiezen makkelijker doordat er altijd wel een partij tussen zal zitten met standpunten die je aanstaan. En niet onbelangrijk, bij een stelsel met weinig partijen denken de jongeren aan twee of drie partijen en dat vinden ze echt te weinig voor een goede vertegenwoordiging van verschillende geluiden uit de samenleving.

Lageropgeleide jongeren in eigen woorden:

I: Wat maakt jullie voor A kiezen?

2: *“Dat iedereen zijn eigen mening heeft, ik denk dat B meer op een dictatuur uitkomt.”*

3: *“Ja, dat had ik ook. Meer Noord Korea ofzo, machtsmisbruik.”*

I: Jullie vinden het fijn dat er veel partijen zijn in de Tweede Kamer?

6: *“Ja, dat je de keuze hebt en dat een partij jou raakt of interesseert.”*

I: Wat is voor jou het grote voordeel van A?

2 *“Dat er altijd wel een partij is die bij je past. Bij drie partijen kan het zijn dat je iets kiest wat niet oké is voor je.”*

En de hogeropgeleide jongeren:

I: Waarom meer voor A?

5: *“Er moet wel iets meer een balans in komen, maar je kan niet iedereen uitsluiten.”*

8: *“Persoonlijk voel ik mij meer aangesloten bij een gevarieerd gesprek dan een gesprek met twee partijen maar er moet wel een bovengrens aan komen.”*

1: *“Ik ga wel voor iets meer partijen dan voor te weinig. Dus als ik zou moeten kiezen dan voor iets meer.”*

2: *“Ik zou van B wel vinden dat het iets duidelijker was maar je moet wel veel keuze hebben.”*

Welke redenen hebben de jongeren voor keuze B?

Weinig partijen maakt het voor de kiezers overzichtelijker en gemakkelijker om een stem te bepalen. Sommige jongeren geven aan dat er nu wel heel veel partijen zijn en dat je je niet gaat verdiepen in alle standpunten ervan. Bij hogeropgeleide jongeren komt het lange formatieproces van afgelopen verkiezingen eveneens als argument naar voren om voor B te kiezen, maar het lijkt voor de meesten geen belangrijke rol te spelen in de overwegingen voor een kiesstelsel.

Lageropgeleide jongeren:

5: *“Als er minder partijen zijn dan kan je misschien makkelijker stemmen. Nu zijn het er zoveel en dan denk ik ook: mijn god, laat maar. Mensen weten dan misschien meer wat ze kunnen stemmen.”*

3: *“Maar weinig partijen dan krijg je misschien een burgeroorlog (red. deelnemer met Oekraïense moeder).”*

I: Maar jij zegt, dan wordt het wat overzichtelijker.

5: *“Ja.”*

1: *“Ja, je hebt zoveel partijen. De piratenpartij dan denk ik: waar gaat dat over?”*

In beide groepen gaat het gesprek verder in op de voors en tegens van het hebben van meer invloed op de regeringssamenstelling. Enkele jongeren zouden dat een goed idee vinden en stellen voor dat je een tweede stem uitbrengt op een persoon of een bepaalde partij. Maar het merendeel vindt het moeilijk om aan te geven op welke manier je van tevoren meer invloed zou kunnen hebben op de regeringssamenstelling. Daarvoor staat de thematiek echt iets te ver weg van hen.

Vervolgens is ingegaan op de mogelijkheid om via stembusakkoorden kiezers meer invloed te geven op de regeringssamenstelling. In beide groepen wordt als een groot voordeel gezien dat dan de regeringssamenstelling sneller en gemakkelijker zal verlopen. Lageropgeleide jongeren zijn nadrukkelijker positief; ze vinden het stemmen zelf dan ook makkelijker worden omdat de keuze eenvoudiger wordt. De hogeropgeleide jongeren zien ook nadelen aan een dergelijk systeem: met een stembusakkoord ga je anders stemmen wat het mogelijk juist ingewikkelder maakt. Ze zien meer mitsen en maren opdoemen.

Lageropgeleide jongeren in de eigen woorden:

- 5: *"Ik vind het wel een goed idee."*
- 1: *"Makkelijker, dan weet je gewoon wie ernaast komt te staan."*
- 4: *"Het is wel makkelijker kiezen, dan kan je van tevoren beter kiezen. Dan duurt het minder lang voordat de regering gevormd is."*
- 2: *"Ik stem bijvoorbeeld op VVD maar dan gaan die samenwerken met ChristenUnie en dan ben je het daar niet mee eens. Maar ik vind het wel een goed plan omdat je dan van tevoren weet van hoe of wat."*

Onder de hogeropgeleide jongeren ontstaat een discussie over de wenselijkheid ervan:

- 3: *"Ik zou het wel goed vinden. Als jij op Geert Wilders wil stemmen maar niemand wil met hem samenwerken, dan heb je nog een soort van tweede stem die je dan kan uitbrengen."*

I: En de anderen?

- 8: *"Ik vind het niet slecht, maar misschien een variatie erop. Zoals bij GroenLinks?"*
- 5: *"Ik vind het een nadeel, je moet het niet teveel beïnvloeden. Je moet stemmen op de partij waar je achter staat."*

I: Wie verder?

- 7: *"Ik vind het wat omslachtig, het is heel erg doorgerekend. Het zou ten koste gaan van mijn vertrouwen. In hoeverre houden ze zich er aan?"*
- 5: *"Stel dat een andere partij dan heel groot wordt .....Je moet oppassen dat je elkaar niet nog meer gaat uitsluiten."*

Lang niet iedereen is er overigens van overtuigd dat partijen zich vervolgens zullen houden aan de uitkomst. En dat wordt als een bezwaar gezien. Want wat te doen als een partij uit het stembusakkoord stapt?

Het volgende idee, namelijk het vormen van een minderheidskabinet waardoor verschillende politieke partijen meer invloed krijgen kan rekenen op een lauwe ontvangst. In beide groepen heerst de opvatting dat het besluitvormingsproces in de Tweede Kamer dan heel traag gaat verlopen en dat is onwenselijk.

5.2 Thema 2: Waarover moet het gaan in de Tweede Kamer?

Het tweede thema behelsde de volgende keuze:

7 | oordeel lager- en hogeropgeleide jongeren Zwolle

A. De Tweede Kamer moet alleen praten over dingen waar ze over kan beslissen	veel meer eens met A	iets meer eens met A	kan niet kiezen	iets meer eens met B	veel meer eens met B	B. De Tweede Kamer moet alles bespreken wat belangrijk is voor burgers
. lageropgeleide jongeren	0	3	1	2	0	
. hogeropgeleide jongeren	1	4	1	1	1	

In beide groepen zijn er meer voorstanders voor keuze A, hogeropgeleide jongeren nadrukkelijker dan lageropgeleide jongeren.

De keuze voor A wordt bij beide groepen ingegeven door het idee dat het 'zonde van de tijd' is om in de Tweede Kamer te gaan praten over zaken waarover deze geen beslissingsbevoegdheid heeft.

"Wat heb je als doel als je er geen invloed op hebt?" (ho)

"Anders is het tijdverspillen, zonde van de tijd." (lo)

Tegelijkertijd vinden de meesten ook weer niet dat de Tweede Kamer zich alleen moet beperken tot datgene waar het beslissingsbevoegdheid heeft. Want het kan zijn dat men het niet eens is met wat er bijvoorbeeld in de EU wordt besproken of dat het toch van belang is om bepaalde uitgangspunten te bespreken. En degenen die zich echt achter standpunt B scharen vinden dat daarmee de meeste garantie wordt geboden dat die onderwerpen aan bod komen die voor alle burgers van belang zijn en niet alleen wat de politici zelf van belang vinden.

De jongeren hebben er niet een heel uitgekristalliseerde mening over en het gesprek over dit onderwerp bloedt vrij snel dood. Opnieuw is merkbaar dat het merendeel nog weinig ervaring heeft met het parlementaire stelsel.

De hogeropgeleide jongeren die voorstander zijn van B:

7: *"Ik zie de Tweede Kamer in ons land echt als spin in het web. Bijvoorbeeld de zorg naar de gemeentes toe brengen maar zij beslissen wel hoeveel geld ernaartoe gaan. Ze moeten ook beslissen hoeveel geld er naar de EU toe gaat."*

1: *"Ik sluit me daar volledig bij aan, er kan wel meer verantwoordelijkheid bij andere partijen worden neergelegd maar de Tweede Kamer moet daar wel over beslissen."*

I: Maar sommige dingen worden op EU niveau besloten, maar vind je dat de Tweede Kamer daar dan toch over moet spreken?

1: "Ik vind dat er over nagedacht moet worden, ook al heb je er geen invloed op."

8: "Ik wil me er wel bij aansluiten. Ik vind dat bepaalde dingen wel bespreekbaar moeten zijn maar ik weet niet hoe realistisch het is. Ik heb te weinig gevoel bij de kwestie dat ik er een duidelijke mening over kan hebben."

5.3 Thema 3: Politieke partijen

De voorgelegde keuze over de invloed van politieke partijen blijkt een moeilijke te zijn: heel wat jongeren hebben geen keuze kunnen maken.

8 | oordeel lager- en hogeropgeleide jongeren Zwolle

A. Politieke partijen moeten meer te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door 1. het moeilijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen 2. Kamerleden hun zetel af te nemen als ze uit hun partijfractie stappen of gezet worden	veel meer eens met A	iets meer eens met A	kan niet kiezen	iets meer eens met B	veel meer eens met B	B. Politieke partijen moeten minder te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door 1. het makkelijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen 2. Kamerleden meer ondersteuning te geven om onafhankelijk van partijfracties hun werk te doen
Lageropgeleide jongeren	2	2	2	0	0	
Hogeropgeleide jongeren	0	0	5	3	0	

Neigen de lageropgeleide jongeren meer naar A, de hogeropgeleide jongeren kiezen – als ze al een keuze maken – voor optie B.

Bij de lageropgeleide jongeren roept de keuze vragen op: bepalen partijen wie er in de Tweede Kamer komen en doen ze dat alleen voor de eigen partij of voor alle partijen? Het taalgebruik in de keuze blijkt hen voor problemen te stellen, waardoor ze de toch al abstracte materie niet makkelijk tot zich kunnen nemen. Maar ook de hogeropgeleide jongeren hebben hun vragen; wat houdt het 'onafhankelijk van partijfracties' in bij keuze B?

De verschillende elementen in de opties maakt het bovendien nog lastiger om tot een keuze te komen. Want een aantal hogeropgeleide jongeren is wel gecharmeerd van de gedachte dat het makkelijker is voor politici om met voorkeursstemmen in de Tweede Kamer te komen, maar weer minder van het idee van 'zetelroof'.

De motivatie voor een sterkere positie voor politieke partijen lijkt bij de lageropgeleide jongeren (net als het eerdere onderzoek) vooral te liggen in een afwijzing van een mogelijke zetelroof.

- 3: *"Ik vind dat je die wel terug moet geven omdat je die zetels als groep hebt gekregen en als je een andere groep gaat beginnen dan moet je daar eerst voor werken en dan ontvangt die zijn zetel daarna misschien."*
- 5: *"Daar ben ik het wel mee eens."*

De hogeropgeleide jongeren hebben zich meer uitgesproken voor een systeem waar de politieke partijen minder macht krijgen. Het werken met voorkeursstemmen doet volgens hen recht aan de kiezer; indien iemand op een onverkiesbare plaats staat maar heel veel stemmen krijgt, dan is het wenselijk dat diegene ook in de Tweede Kamer komt.

De mogelijkheid voor Tweede Kamerleden om meer onafhankelijk van de partijfractie hun werk te kunnen doen, ondersteunen ze vanuit de gedachte dat dit voorkomt dat je altijd mee moet gaan met de partij, je moet onderwerpen aan de partijdiscipline. Het laat meer ruimte voor eigen standpunten en discussie. Maar dat wil niet zeggen dat ze het terecht vinden dat er eenmansfracties ontstaan.

De hogeropgeleide jongeren:

- 5: *"Voor mij neem je de zetel af en dan geef je hem terug aan de partij."*

I: Wat vinden anderen?

- 4: *"Dan krijg je wel een beetje een jaknikkers groepje, ik denk wel dat je de ruimte voor discussie weghaalt."*
- 8: *"Het is wel controversieel maar dat moet wel besproken worden."*
- 3: *"Bedoel jij dat die van de partij moet zijn of van de persoon moet zijn?"*
- 4: *"Van de persoon."*
- 5: *"Ik ben er nog steeds mee eens dat het van de partij is."*
- 1: *"Ik ook van de partij, als iemand een hele andere koers gaat varen en je gaat de hele andere kant op dan in de partij, dan is het niet logisch."*
- 2: *"Ik denk ook van de partij, als het van de persoon is is het misschien vriendjespolitiek of zo. Ik kan niet echt uitleggen waarom."*
- 3: *"Van de persoon."*
- 6: *"Ik neig van de partij maar ik snap ook wel dat ze zeggen van de persoon. Moeilijke keuze."*
- 7: *"Ik vind van de partij, omdat er vaak al onderling afspraken zijn gemaakt."*
- 8: *"Ik vind van de persoon."*

Al met al vinden de jongeren dit onderwerp ingewikkeld om zich over uit te laten.

5.4 Thema 4: Directe democratie en referenda

De twee groepen jongeren nemen volstrekt verschillende standpunten in: de lageropgeleide jongeren zijn voorstander van een correctief referendum, de hogeropgeleide jongeren kunnen zich vooral vinden in een raadgevend referendum. In feite een vergelijkbare houding van lager- en hogeropgeleiden met het onderzoek in het najaar van 2017. Opmerkelijk overigens is dat een van de hogeropgeleide jongeren heel eerlijk vraagt wat een referendum is; ze is net 18 jaar geworden en heeft nog geen stemervaring.

9 | Oordeel lager- en hogeropgeleide jongeren Zwolle

A. De Tweede Kamer moet altijd het laatste woord hebben en referenda kunnen hoogstens raadgevend zijn	veel meer eens met A	iets meer eens met A	kan niet kiezen	iets meer eens met B	veel meer eens met B	B. Het moet mogelijk zijn beslissingen van de Tweede Kamer terug te draaien met een correctief referendum
Lageropgeleide jongeren	0	0	0	5	1	
Hogeropgeleide jongeren	5	2	0	1	0	

De jongeren die voor een correctief referendum kiezen doen dit omdat ze het niet democratisch vinden als er niets wordt gedaan met de uitslag van een referendum. Dan kun je net zo geen referendum organiseren volgens hen. Vandaar dat een raadgevend referendum geen optie is voor hen.

In de eigen woorden:

6: *"Je moet niet vragen om een stem, maar dan zelf iets anders doen. Als het volk het niet eens is met een Tweede Kamer beslissing, dan moet je er op terug kunnen komen."*

3: *"Je kan wel zeggen dat je niet wil dat het gebeurt maar als ze er niet naar luisteren is dat niet democratisch."*

2: *"Het moet gevolgen hebben."*

I: Je kan wel zeggen: de referenda zijn raadgevend dus er gaat wel enige invloed van uit?

2: *"Maar ze gaan er misschien niets mee doen. Je hebt geen zekerheid dan."*

De hogeropgeleide jongeren zijn voor een raadgevend referendum omdat ze vinden dat je als stemmer al een mandaat hebt afgegeven aan de partijen die in de Tweede Kamer zijn gekomen en dat het dan niet nodig is om een correctief referendum te doen. In die zin willen ze de eindverantwoordelijkheid houden bij de volksvertegenwoordiging. Bovendien kennen ze de Tweede Kamerleden meer ver-

stand van zaken toe dan zichzelf om beslissingen te nemen. En verder wordt ingebracht dat bij sommige wetswijzigingen bepaalde zaken zijn opgelegd door de EU waar je niet onderuit kunt, dus is het niet eens mogelijk om beslissingen terug te draaien.

5: *"Je moet wel een raadgevend referendum hebben dat je het ergens niet mee eens bent, maar uiteindelijk moet de regering bepalen."*

8: *"Ik denk dat de mensen in de kamer er meer verstand van hebben en ik denk dat een collectief referendum misschien niet goed gaat uitpakken."*

I: Wat is het gevaar dan misschien?

1: *"Ik vind A beter dan B omdat het een democratie is en de uiteindelijke macht hebben wij bij de partijen neergelegd en bij een volgende keer zou ik ze niet meer kiezen."*

2: *"Ik sluit mij erbij aan."*

3: *"Ik ben het ermee eens."*

7: *"Ik sluit me daarbij aan, maar zoals bij het laatste referendum wat we hebben gehad is ook iets waar de EU ook op zit en dan kunnen we het ook niet terug draaien."*

De jongeren staan op zich vrij positief tegenover een referendum als middel om de burger in de besluitvorming te betrekken, met dien verstande dat lageropgeleide jongeren er beduidend enthousiaster over zijn. Zij stellen echter als voorwaarde dat er gehoor wordt gegeven aan de uitslag van een referendum. Enkele jongeren zijn ook op de hoogte van het mogelijke referendum over de Donorwet.

Welke onderwerpen zijn volgens hen geschikt om een referendum over te houden?

De lageropgeleide jongeren vinden onderwerpen die lokaal spelen wel goed vanuit de gedachte dat dan alle bewoners de kans krijgen zich over een bepaald onderwerp uit te spreken voordat een beslissing wordt genomen. Een referendum over alcohol in het verkeer lijkt hen géén goed idee vanwege de risico's die je loopt met een beslissing om bijvoorbeeld alcohol wel toe te laten, maar iets als 'school-zwemmen weer verplichten' is weer wel een goed onderwerp.

Hogeropgeleide jongeren vinden de Donorwet een onderwerp dat zich leent voor een referendum, mits het een raadgevende status heeft.

Het referendum wordt in beide groepen als een middel gezien om burgers meer directe invloed te geven. In die zin wordt het afschaffen ervan betreurd; er mag wel iets voor in de plaats komen. Maar wat er dan voor in de plaats moet komen is voor de jongeren een brug te ver om te bedenken.

6 Lessen uit de gesprekken

Aan het eind van het gesprek is de jongeren gevraagd wat ze ervan vinden dat er een staatscommissie parlementair stelsel is ingesteld. Uitgelegd is dat de commissie kijkt in hoeverre het parlementaire stelsel beter kan aansluiten op maatschappelijke ontwikkelingen zoals dat burgers meer inspraak willen, de opkomst van sociale media en versnippering van de politiek met de veelheid aan partijen.

In beide groepen zijn de jongeren positief over de commissie. Het geeft volgens hen aan dat er interesse is om te kijken of het systeem nog wel voldoet. En het noemen van de opkomst van sociale media raakt een snaar bij een enkeling: *“Kijk nu naar de social media en media. Daar moet je niet alleen van uitgaan.” (ho)*

Maar ze maken er ook niet veel woorden aan vuil. Ze stralen geen grote ontevredenheid uit over het huidige systeem, hebben er ook niet heel veel kennis over en lijken te vertrouwen op de goede werking van het parlementair stelsel.

In deze slotfase van het gesprek geven diverse lageropgeleide jongeren aan dat ze iets hebben geleerd van het gesprek en dat waarderen ze.

Hen is nog het idee voorgelegd wat ze zouden vinden van een gekozen formateur. Dit blijkt heel ver weg van hen te staan; ze kunnen zich er weinig bij voorstellen en lijken ook niet bereid om zich in nog een keuze te moeten verdiepen bij landelijke verkiezingen.

2: *“Dan moet je eerst weten van hoe of wat diegene kan of doet.”*

5: *“Ik ga me niet in mijn vrije tijd verdiepen in zo iemand. Dan wordt het ingewikkeld.”*

3: *“Ligt eraan, iemand maakt zich heel druk om de politiek maar ik maak me er niet zo druk om, ze komen ook mijn avondeten niet brengen. Misschien andere mensen wel.”*

I: Nee, maar het gaat erom wie het kabinet dan gaat samenstellen

6: *“Maar nu kan je toch ook wel op iemand stemmen?”*

I: Meer iemand die het allemaal gaat regelen

6: *“Dan wordt het wel lastig vind ik.”*

Tot slot is de deelnemers gevraagd welke boodschap ze willen meegeven aan de commissie op basis van het gevoerde gesprek. De lageropgeleide jongeren vinden dat ze te weinig kennis hebben over het onderwerp om met een advies te komen. Ze stellen zich heel bescheiden op. De hogeropgeleide jongeren geven wel adviezen, maar uit hun opmerkingen blijkt dat ook zij dit lastig vinden. Het belangrijkste wat naar voren komt is dat ze vinden dat het stemmen en de keuzes die je kunt maken toegankelijker kan worden gemaakt voor ‘de jeugd’. Ze hebben het idee dat ze er weinig mee worden geconfronteerd en in zijn opgevoed. Ook zou het stemmen zelf wel iets makkelijker kunnen, zodat je geen gedoe hebt met stempassen die kwijt raken of nog op een oud adres liggen waardoor je niet kunt stemmen.

De hogeropgeleide jongeren:

- 1: *"Eigenlijk vrij weinig, ik heb daar meer tijd voor nodig."*
- 2: *"Ik heb niet echt een advies, maar meer een opmerking. Misschien moet het meer gestimuleerd worden vanuit de omgeving. Ik heb niet het idee dat ik erg gestimuleerd word om te stemmen."*
- 8: *"Ik vind het heel interessant."*
- 1: *"Misschien moet je gewoon voor de jeugd het iets meer hapklaar maken zodat ze in actie komen."*
- 3: *"Ik voel wel een beetje wat jij zegt. Volgens mij heb ik op school er ook heel weinig over gehad, misschien moet dat iets meer. Als je een land wil wat een waardevolle stemming heeft dan moet je van jongs af aan er iets meer over vertellen, toch meer investeren in jeugd en opvoeding erover."*
- 6: *"Misschien iets praktischer maken, ik woonde in Nunspeet maar ik kon daar niet stemmen omdat ik nog in Groningen was ingeschreven, dus iets makkelijker maken."*
- 7: *"Ik denk dat je de grote groep moet bereiken. Misschien met een soort 'Politiek voor dummies', maak een programma waar je het mee kan versimpelen."*
- 1: *"NOS doet het wel eens, maar misschien moet het dan een grotere groep bereiken."*
- 3: *"Nu vind je het alleen als je ernaar zoekt. Het komt niet zomaar op je pad."*
- 8: *"Individualiteit ook stimuleren en ook in de politiek. Maar verder sluit ik me aan bij jullie om het toegankelijker te maken."*
- 6: *"Meer kijken naar de persoon zelf en niet dat wat ze op papier hebben staan dat dat zo is. Niet kijken naar wat er binnenkomt. Wat geeft ze uit en waar heeft ze recht op."*
- 7: *"De zorg en de verdeling. Nederland is een rijk land. Waarom hebben mensen geen geld meer over?"*
- 8: *"Ik denk ook een stukje veiligheid."*

7 Slotbeschouwing

In opdracht van de staatscommissie parlementair stelsel – is in april 2018 kwalitatief vervolgonderzoek uitgevoerd rond het thema ‘Representatie en niet-stemmers (REN)’. Naar aanleiding van de resultaten van in het najaar 2017 uitgevoerde kwalitatief focusgroepenonderzoek Representatie en niet-stemmers (REN)) en de reacties hierop heeft de staatscommissie parlementair stelsel besloten aanvullend specifieke groepen in het onderzoek te betrekken. Dit om het beeld over representatie en niet-stemmen te completeren. De groepen waarover de commissie meer informatie wilde krijgen, zijn jongeren en burgers met een migratieachtergrond. Kantar Public heeft twee focusgroepen uitgevoerd met jongeren tussen 18 en 24 jaar in Zwolle.

In het voorgaande zijn de resultaten van de focusgroepen uitgebreid beschreven, in dit hoofdstuk maken we de balans op.

Representatie in het algemeen

- De groep jongeren in dit onderzoek kenmerkt zich door hun levensfase: veelal nog bezig met een opleiding en thuiswonend. Hun stemhistorie is gering. Het onderwerp representatie en politiek staat voor de meesten vrij ver van hen af; ze hebben er niet heel veel kennis over en zijn – op een enkele uitzondering na – niet politiek betrokken. Lageropgeleide jongeren komen hier rond voor uit, hogeropgeleide jongeren bedekken hun geringe betrokkenheid wat meer.
- Het begrip vertegenwoordiging roept bij de jongeren associaties op met ‘politiek’, ‘belangenbehartiging’, de ‘verkoop van artikelen’ of ‘promotie/vertegenwoordiging’.
- De eigen ervaringen met vertegenwoordiging in het dagelijks leven zijn beperkt en bevinden zich vooral op het vlak van school en meer informele vertegenwoordiging.

Politieke representatie

- Vooral lageropgeleide jongeren geven aan dat volksvertegenwoordiging en politiek ver van hen afstaan. Ze voelen zich meer betrokken bij lokale politiek omdat ze daarin een directer raakvlak met persoonlijke belangen zien (huisvesting). Bij hogeropgeleide jongeren zijn degenen die een beeld hebben bij volksvertegenwoordiging positief gestemd: ze schrijven volksvertegenwoordigers kennis van zaken toe en hebben respect voor hun inzet.
- Jongeren vinden dat een goede volksvertegenwoordiger de belangen van anderen voorop stelt, een respectvolle en open houding aanneemt tegenover andersdenkenden, kennis van zaken heeft (gebaseerd op de praktijk), de standpunten van de partij goed uitdraagt en zich eerlijk opstelt.
- Een evenwichtige man-vrouw verhouding in de Tweede Kamer vinden ze wel van belang, maar ze lijken niet zo bezig met een grote diversiteit in overige achtergronden van volksvertegenwoordigers. Het gaat hen erom dat volksvertegenwoordigers zich rekenschap geven van verschillende belangen.
- Jongeren geven aan zich eerder vertegenwoordigd te voelen door een partij dan door een persoon. Want een partij staat voor bepaalde standpunten en ideologie en die zijn in hun ogen leidend.

- Al met al maken de jongeren een vrij tevreden indruk over de democratie in Nederland en de volksvertegenwoordiging; ze stralen eerder vertrouwen dan wantrouwen uit. Ze zijn positief over het stemrecht, de transparantie en de pluriformiteit van het politieke bestel in Nederland.

Niet-stemmen

- Het merendeel van de deelnemers stemt of is van plan om te gaan stemmen. De invloed van de sociale omgeving doet zich gelden ten aanzien van hun stemgedrag. Nogal wat jongeren zijn opgevoed met het principe 'niet-stemmen, dan ook niet zeuren'. Indien ze niet hebben gestemd, heeft dat vooral te maken met situationele redenen.
- Stemmen 'hoort erbij' is dus een van de redenen om te gaan stemmen naast de mogelijkheid om invloed uit te oefenen. En het misverstand dat niet-stemmen betekent dat je stem aan de grootste partij vervalt, is ook onder jongeren wijd verbreid.
- Niet-stemmen wordt volgens de jongeren veroorzaakt door een gebrek aan interesse, gebrek aan kennis en situationele redenen. Ze vermoeden dat jongeren zich niet zo interesseren voor politiek en stemmen. En hier speelt de invloed van de sociale omgeving/ouderlijk huis eveneens, maar dan in negatieve zin: een niet-stemmende ouder heeft tot gevolg dat je zelf ook minder snel stemt.
- Jongeren maken zich niet zo druk over niet-stemmen. Het is je eigen keuze en verantwoordelijkheid om te gaan stemmen. Wel verlies je het recht om te klagen als je niet stemt. De bevinding dat jongeren minder vaak stemmen sluit aan bij hun beleving dat het jongeren minder interesseert. Dit heeft echter niet tot gevolg dat ze zich minder vertegenwoordigd voelen.
- Voorgelegde ideeën om de opkomst bij het stemmen te verhogen vinden weinig weerklank. Want, mensen dwingen te gaan stemmen door een ondergrens bij opkomst of stemplicht in te stellen heeft eerder negatieve dan positieve effecten tot gevolg, namelijk een ongefundeerde keuze. Lageropgeleide jongeren lijken wel meer overtuigd van de wenselijkheid om niet-stemmers te stimuleren om te gaan stemmen met voorlichting, aandacht op school voor het onderwerp.

De thema's van de staatscommissie

- Bij de behandeling van de thema's blijkt net zoals vorig jaar dat ook de jongeren in dit onderzoek geen goed beeld hebben van de werking van het parlementaire stelsel. Ook blijkt dat ze soms moeite hadden om de verschillen tussen voorgelegde keuzes goed te kunnen zien. En dat uitte zich onder andere in het niet kunnen kiezen voor de ene of andere optie.
- De jongeren spreken zich meer uit voor het kiesstelsel met veel partijen, omdat dan alle geluiden uit de samenleving worden gehoord in de Tweede Kamer. De veronderstelling is dan dat er eerder een partij naar je wens tussen zal zitten. Maar niet onbelangrijk, bij het kiesstelsel met weinig partijen denken de jongeren snel aan twee of drie partijen en zo'n klein aantal partijen vinden ze niet getuigen van een goede volksvertegenwoordiging. Het punt van een snellere of moeizamere formatie wordt hier ondergeschikt aan geacht, al zou een snelle formatie prettig zijn. Stembusakkoorden zouden deze kunnen bespoedigen; lageropgeleide jongeren zijn hier positief over, hogeropgeleide jongeren denken dat dit weer andere problemen oplevert. Het vormen van een minderheidskabinet zorgt volgens de jongeren echter voor vertraging in besluitvorming en dat lijkt hen ongewenst.

- De jongeren vinden in eerste instantie dat er in de Tweede Kamer alleen moet worden gesproken over de dingen waarover ze zelf kan beslissen. Belangrijkste argument hierbij is dat het als tijdsverspilling wordt gezien om te spreken over zaken waar je niet beslissingsbevoegd over bent. Maar in het gesprek blijkt dat ze ook vinden dat er gesproken moet kunnen worden over zaken die belangrijk zijn voor de burgers, want dan kun je wellicht toch invloed uitoefenen.
- De keuze over de positie van politieke partijen blijkt veel vragen op te roepen bij de jongeren en leidt daarmee tot het slecht kunnen kiezen voor de ene of andere optie. Lageropgeleide jongeren kiezen voor een sterkere positie van politieke partijen, vooral vanwege een afwijzing van zetelroof. Hogeropgeleide jongeren spreken zich meer uit voor de mogelijkheid van voorkeursstemmen en vinden dat je moet voorkomen dat alleen 'jaknikkers' worden gehandhaafd in een partij; er moet volgens hen ruimte zijn voor eigen standpunten en discussie.
- Waar de lageropgeleide jongeren zich uitspreken voor een correctief referendum, zijn de hogeropgeleide jongeren meer voorstander van een raadgevend referendum. Eerstgenoemde groep vindt dat een referendum alleen zin heeft als er daadwerkelijk gevolg gegeven moet worden aan de uitslag. Hogeropgeleide jongeren willen de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij de Tweede Kamer laten. Het referendum als middel van meer directe vorm van invloed heeft de steun van jongeren, maar niet elk onderwerp is geschikt. Opvallend is dat enkelen van hen al op de hoogte zijn van het mogelijke referendum over de Donorwet.

Slotwoord

De jongeren maken een redelijk tevreden indruk over het parlementaire stelsel. Ze lijken vertrouwen te hebben in de goede bedoelingen en kennis van zaken van volksvertegenwoordigers. De thematiek staat wel verder van hen af dan bij de wat oudere groepen waarmee we in het najaar van 2017 hebben gesproken. Maar het leeftijds- en ervaringseffect moet hierbij niet onderschat worden. Opvallend verschil is wel dat de lageropgeleide jongeren in Amsterdam destijds naar voren kwamen als een groep voor wie de politiek op afstand staat door zorgen over het eigen leven, terwijl in Zwolle minder een dergelijk zorgelijke toon naar voren kwam.

Bijlage 1 Gehanteerde selectievragen

Selectievragen

- 1 Wat is je lievelingsmuziek?
.....
- 2 Via welke kanalen volg je het nieuws?
  - a nieuwssites zoals nu.nl
  - b via social media zoals Facebook, Twitter
  - c via televisienieuwsuitzendingen
  - d via een krant offline, namelijk ....
  - e via een krant online, namelijk .....
- 3 Stel dat er binnenkort landelijke verkiezingen zouden zijn, ga je dan stemmen en zo ja, op welke partij zou je dan waarschijnlijk gaan stemmen?
  - a nee, ik ga niet stemmen
  - b nee, ik mag niet stemmen\heb (nog) geen stemrecht -> EINDE SELECTIE
  - c ja, ik ga stemmen op:
    - 1 VVD
    - 2 PVV (Partij voor de Vrijheid)
    - 3 CDA
    - 4 D66
    - 5 GroenLinks
    - 6 SP
    - 7 PvdA
    - 8 ChristenUnie
    - 9 Partij voor de Dieren
    - 10 50PLUS
    - 11 SGP
    - 12 DENK
    - 13 Forum voor Democratie
    - 14 andere partij, namelijk ...
    - 18 weet niet
- 4 Zijn er in jouw omgeving voldoende uitgaansmogelijkheden voor jongeren?
Ja, voldoende uitgaansmogelijkheden
Nee, onvoldoende uitgaansmogelijkheden

Bijlage 2 Respondentoverzicht

Zwolle, 12 april 2018

Lageropgeleide jongeren

#	geslacht	leeftijd	gezinssituatie	dagelijkse bezigheden	stemt
1	man	22	alleenstaand	student	ja
2	vrouw	19	thuiswonend	student	ja
3	man	19	thuiswonend	student	nee
4	transgender	22	alleenstaand	re-integratietraject	nee
5	vrouw	24	samenwonend	schoonheidsspecialiste	ja
6	man	23	thuiswonend	in between jobs	ja

Hogeropgeleide jongeren

#	geslacht	leeftijd	gezinssituatie	dagelijkse bezigheden	stemt
1	man	18	thuiswonend	student	ja
2	vrouw	25	thuiswonend	student	ja
3	vrouw	22	thuiswonend	student	ja
4	vrouw	18	thuiswonend	student	nee
5	vrouw	21	studentenhuis	student	ja
6	vrouw	23	samenwonend	docent	ja
7	man	21	thuiswonend	student	ja
8	vrouw	24	alleenstaand	krediet beoordelaar	nee
9	vrouw	25	thuiswonend	student	ja

Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst en thema's

CHECKLIST REPRESENTATIE (120 MINUTEN)

checklist 12 april 2018, groep jongeren

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij Kantar Public
- Opdrachtgever: maken we aan het eind van het gesprek bekend
- Onderwerp: we gaan het hebben over hoe er beslissingen worden genomen in het dagelijks leven en de samenleving, over vertegenwoordiging en je vertegenwoordigd voelen en willen graag weten hoe jullie daar tegen aankijken.
- Spelregels:
  - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
  - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
  - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, functie/soort werk, leefsituatie.

B. Kijk op vertegenwoordiging (20 minuten)

Introductie: In sommige situaties in ons leven laten we ons vertegenwoordigen door andere mensen

- Waar denken jullie aan bij 'vertegenwoordiging'? In welke situaties in je eigen leven speelt het?
- Definitie inbrengen: *"Onder vertegenwoordiging verstaan we hier het zaken naar voren brengen en bespreken namens een grotere groep. Een vertegenwoordiger kan worden gekozen, maar kan het ook worden door toeval. Vertegenwoordiging kan informeel spelen (iemand neemt het in een discussie of conflict op voor de eigen groep of voor anderen) of als er formeel moet worden besloten of ingesproken voor een grote groep, bijvoorbeeld in de ondernemingsraad in een bedrijf, aan de leerlingenraad op een school of in volksvertegenwoordigingen in de politiek."*
- Op welke manier heb je er zelf, in je dagelijkse omgeving, mee te maken gehad? (vertegenwoordigd worden of zelf vertegenwoordigen) vb: ouderraad, leerlingenraad, OR
- In de Nederlandse politiek worden we vertegenwoordigd door onze volksvertegenwoordigers; mensen die door ons worden gekozen en landelijk vooral in de Tweede Kamer zitten. Hoe kijken jullie tegen deze Kamerleden aan? Hoe doen zij het?
- Wanneer is iemand een goede volksvertegenwoordiger? Voorbeelden? Waarom deze?
- Waar moeten goede volksvertegenwoordigers aan voldoen voor jou? *Eerst open, evt. refereren aan eerder gestelde:*
  - mandaat of raadpleging: moeten ze je telkens raadplegen?
  - zelfde of andere achtergrond: moeten ze op je lijken?

- dezelfde opvattingen of belangen: moeten ze hetzelfde denken?
- zelfde kennis of meer kennis: moeten ze er meer van weten?
- Voel je je vooral vertegenwoordigd door een partij of eerder door een specifieke vertegenwoordiger (bijv: D66 vertegenwoordigt je belangen of Alexander Pechtold)? Waar zit 'm dat in?
- Welke sterke punten zie je in de Nederlandse democratie, ook afgezet tegen het buitenland?
- En wat zou je willen verbeteren aan de Nederlandse vertegenwoordiging-/democratie?

C. Niet-stemmen (15 min)

- In Nederland gaat ongeveer 20% van de kiesgerechtigden niet stemmen bij verkiezingen voor de Tweede Kamer. Bij verkiezingen voor het Europees Parlement gaat minder dan de helft. Wie van jullie blijft wel eens thuis? Maakt het nog uit om welke verkiezingen het gaat?
- Welke redenen zijn er om wel te gaan stemmen, wat speelt daarin mee?
- En welke redenen hebben mensen om niet te stemmen?
- Wat vind je er eigenlijk van dat niet iedereen stemt (20% TK en 50% GR en EP)? Wat is het gevolg daarvan?
- Het betekent misschien dat een bepaald deel van de bevolking of bepaalde standpunten niet worden vertegenwoordigd in de politiek: hoe sta je daar tegenover? Hoe erg is dat?
- Moet er een ondergrens worden gesteld aan de opkomst zodat de verkiezingen leiden tot een minimale vertegenwoordiging: bijvoorbeeld 85%?
- Zouden niet-stemmers moeten worden gestimuleerd wel te gaan stemmen? Op welke manier dan?
- Zouden we een opkomstplicht moeten herinvoeren?

Er is op verzoek van de regering een commissie in het leven geroepen die voorstellen moet gaan doen om de Nederlandse democratie en vooral de volksvertegenwoordiging te verbeteren. De commissie staat voor een aantal keuzes en wil graag de mening en adviezen horen van burgers hierover. Mijn vraag aan jullie is dan ook: willen jullie met de commissie meedenken? Ik ga jullie een paar keuzes voorleggen en vragen wat je zou kiezen en waarom.

Volgorde: lageropgeleiden: thema 3, 4, 2, 1 hogeropgeleiden; conform lijst

D. Thema 1 machtsvorming en compromissen (20 min)

- Keuzes voorleggen en laten beantwoorden:
Kiesstelsel A
kiesstelsel B
- Waarom hebben jullie die stelling zo beantwoord? Waarom voorkeur voor een stelsel met veel partijen?
- En waarom hebben sommigen een voorkeur voor een stelsel met weinig partijen?
- Vinden jullie dat kiezers voorafgaand aan de verkiezingen meer invloed moeten hebben op de regeringssamenstelling? Waarom? Stel dat je dat zou willen: hoe zou dat kunnen dan?

- Eén manier om als kiezer van te voren invloed te hebben is door 'stembusakkoorden'. Politieke partijen geven dan voor de verkiezingen aan met welke andere partijen ze willen regeren, bijvoorbeeld VVD zegt dat ze met CDA en Christen Unie samen wil en PvdA zegt dat ze met Groen Links en SP verder wil. Je zou als kiezer dan kunnen kiezen uit blokken partijen: wat zou je daarvan vinden? Voordelen? Nadelen?
- Denk je dat dat gaat werken, houdt men zich er aan?
- Je zou ook kunnen zeggen: geef de Tweede Kamer met alle verschillende politieke partijen meer invloed. Dan komt er bijvoorbeeld een minderheidskabinet wat ervoor zorgt dat zo'n kabinet voor elk onderwerp moet overleggen met de Tweede Kamer om medestanders en daarmee de meerderheid te krijgen voor een voorstel. Wat zou je daarvan vinden?

E. Thema 2 waarover moet het gaan in TK (15 min)

We zien dat er in de politiek verschuivingen zijn in verantwoordelijkheid. De politiek in Den Haag is niet voor alles verantwoordelijk. Over sommige zaken gaat de EU, andere verantwoordelijkheden zijn overgedragen naar gemeenten (bijv. WMO) en verantwoordelijkheden zijn ook afgestoten naar private partijen (bijv. ov). Ik wil u graag een keuze voorleggen die hier verder op ingaat.

- Keuzes voorleggen:
  - a: De Tweede Kamer moet alleen praten over dingen waar het over kan beslissen
  - b: De Tweede Kamer moet alles bespreken wat belangrijk is voor burgers
- Wat zijn jullie antwoorden hierop? Waarom heb je voorkeur voor a of b?

F. Thema 3 Politieke partijen (15 min)

Ik wil het met jullie hebben over de positie van politieke partijen in Nederland. Hiervoor heb ik een keuze. Willen jullie aangeven naar welke stelling je voorkeur het meest uitgaat?

- Keuzes voorleggen: A en B
- Wat zijn jullie antwoorden hierop?
- Waarom vinden jullie dat de politieke partijen meer te zeggen moet krijgen over wie er in de Tweede Kamer zitten?
- En waarom vinden jullie dat politieke partijen daar minder over te zeggen moeten hebben, waar heeft dat mee te maken?
- Wat moet er gebeuren met Tweede Kamerleden die uit de partij stappen: zetel teruggeven en uit de Tweede Kamer of een eenmansfractie beginnen? Waarom?

G. Thema 4 Directe democratie en referenda (15 min)

Er wordt ook wel eens gesproken over de mogelijkheid om burgers meer directe invloed te geven op bepaalde beslissingen. Daar gaan we nu verder op in.

- Ik wil jullie weer twee keuzes voorleggen:
  - A: De Tweede Kamer moet altijd het laatste woord hebben en referenda kunnen hoogstens raadgevend zijn
  - B: Het moet mogelijk zijn beslissingen van de Tweede Kamer terug te draaien met een correctief referendum
- Waar zou je voor kiezen? En waarom?

- Welke redenen hebben jullie om de Tweede Kamer het laatste woord te laten hebben?
- En welke redenen hebben jullie om te kiezen voor een referendum waarmee beslissingen van de Tweede Kamer teruggedraaid kunnen worden?
- Over welke onderwerpen moet iedereen kunnen meebeslissen/meestemmen?
- Vinden jullie eigenlijk dat burgers meer directe invloed moeten krijgen? En hoe zou dat er uit moeten zien volgens jullie?

H. Tot slot (5 min)

- *Zoals eerder ter sprake kwam doen we dit onderzoek in opdracht van de staatscommissie die momenteel in opdracht van de regering bekijkt hoe het parlementaire stelsel werkt en beter kan aansluiten op maatschappelijke ontwikkelingen: burgers willen meer inspraak, opkomst van sociale media en versnippering van de politiek met de veelheid aan partijen. Wat vinden jullie ervan dat er zo'n commissie is? Waarom?*
- Wat moeten ze hier nu mee, wat moet ze zich vooral aantrekken? Welke boodschap zouden jullie de commissie willen meegeven?
- We hebben nu twee uur met elkaar gesproken over het Nederlandse systeem van volksvertegenwoordiging. Alles bij elkaar genomen: is het een goed systeem, kan het beter en zo ja, wat?
- Wat vinden jullie ervan dat dit soort gesprekken worden gehouden over een onderwerp als dit?
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.

Thema's

1.

<p>Kiesstelsel A.</p> <p>1. Er zijn veel partijen</p> <p>2. Alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord</p> <p>3. De kabinetsformatie is ingewikkeld en onvoorspelbaar</p>	<p>veel meer voorstander van A</p> <p>☐</p>	<p>iets meer voorstander van A</p> <p>☐</p>	<p>kan niet kiezen</p> <p>☐</p>	<p>iets meer voorstander van B</p> <p>☐</p>	<p>veel meer voorstander van B</p> <p>☐</p>	<p>Kiesstelsel B.</p> <p>1. Er zijn weinig partijen</p> <p>2. Niet alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord</p> <p>3. De kabinetsformatie is simpeler en voorspelbaarder. Op de avond van de verkiezingen is duidelijk wie de regering gaat vormen</p>
---	--	--	--	--	--	--

2.

<p>A.</p> <p>De Tweede Kamer moet alleen praten over dingen waar ze over kan beslissen</p>	<p>veel meer eens met A</p> <p>☐</p>	<p>iets meer eens met A</p> <p>☐</p>	<p>kan niet kiezen</p> <p>☐</p>	<p>iets meer eens met B</p> <p>☐</p>	<p>veel meer eens met B</p> <p>☐</p>	<p>B.</p> <p>De Tweede Kamer moet alles bespreken wat belangrijk is voor burgers</p>
--	---	---	--	---	---	--

3.

<p>A.</p> <p>Politieke partijen moeten meer te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door</p> <p>1. het moeilijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen</p> <p>2. Kamerleden hun zetel af te nemen als ze uit hun partijfractie stappen of gezet worden</p>	<p>veel meer eens met A</p> <p>☐</p>	<p>iets meer eens met A</p> <p>☐</p>	<p>kan niet kiezen</p> <p>☐</p>	<p>iets meer eens met B</p> <p>☐</p>	<p>veel meer eens met B</p> <p>☐</p>	<p>B.</p> <p>Politieke partijen moeten minder te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door</p> <p>1. het makkelijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen</p> <p>2. Kamerleden meer ondersteuning te geven om onafhankelijk van partijfracties hun werk te doen</p>
--	---	---	--	---	---	---

4.

<p>A.</p> <p>De Tweede Kamer moet altijd het laatste woord hebben en referenda kunnen hoogstens raadgevend zijn</p>	<p>veel meer eens met A</p> <p>☐</p>	<p>iets meer eens met A</p> <p>☐</p>	<p>kan niet kiezen</p> <p>☐</p>	<p>iets meer eens met B</p> <p>☐</p>	<p>veel meer eens met B</p> <p>☐</p>	<p>B.</p> <p>Het moet mogelijk zijn beslissingen van de Tweede Kamer terug te draaien met een correctief referendum</p>
---	---	---	--	---	---	---